doi: 10.15330/msuc.2016.15.194-197

Наталія Никорак,
асистент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м.Івано-Франківськ)

Nataliya Nykorak,
Assistant to the Chair,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk)
nataliia.nykorak@pu.if.ua

УДК 37.036 (477)
ББК 74.200.554 (4УКР)

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF ESTHETIC CULTURE FOR A PRIMARY SCHOOL PUPIL IN MOUNTAINOUS SCHOOL

У статті теоретично обґрунтовано специфіку інтерпретації основних складових поняття «естетична культура особистості» з позиції регіоналістики та визначено основні вектори формування естетичної культури молодшого школяра в умовах гірської школи. Наголошується на відмінностях у трактуванні сутності компонентів естетичної культури особистості (сприймання, почуття, потреби, смаки, ідеали, художні вміння та здібності) в контексті регіонального підходу. Особливості умов проживання горян, їх соціокультурне середовище та менталітет, спадкоємність у збереженні художніх ремесел, сприймання, художні вміння та смаки виступають ключовими аспектами у естетичній культурі особистості. Естетичні ж почуття, потреби та ідеал потребують формування через організацію цілеспрямованого виховання та навчання. Особливе середовище гірської школи розглядається як поліфункціональний центр, у якому закладаються основи для формування цих компонентів естетичної культури.

Ключові слова: розвиток особистості, естетичне виховання, естетична культура, молодший школяр, гірська школа.

In this article, a theoretical background for a specific interpretation of the main constituents of «aesthetic culture of personality» from the perspective of regional study is provided; the main directions of the aesthetic culture development of the primary school pupil in the mountainous environment are defined.

Particular attention is given to the differences in explaining the nature of the aesthetic culture components of personality (perception, feeling, need, taste, ideals and artistic skills) in the context of regional approach.

Taking into consideration specific conditions of the highlanders' life, specifics of their mentality, the phenomenon of maintaining continuity in the arts and crafts, pupils of primary school have well developed aesthetic perception, artistic skills and taste. At the same time, aesthetic feelings, needs and ideals in aesthetic culture of personality require further development through organization of the oriented teaching.

Specific environment of mountainous school is considered as multifunctional center, where fundamentals of these aesthetic culture components are formed.

Keywords: personality development, aesthetic culture, primary school pupil, socio-cultural environment, mountain school

В статье определена специфика интерпретации основных составляющих понятия «эстетическая культура личности» с позиции регионалистики и теоретически обоснованы основные векторы формирования эстетической культуры младшего школьника в условиях горной школы.

Отмечается различия в трактовке компонентов эстетической культуры личности (восприятие, чувства, потребности, вкусы, идеалы, художественные умения и способности) в контексте регионального подхода. Принимая во внимание особенности условий проживания горцев, специфику их социокультурной среды и менталитета, явление преемственности в сохранении художественных ремесел, ключевыми аспектами выступают восприятия, художественные умения и вкусы, тогда как эстетические чувства, потребности и идеал в эстетической культуре личности требуют формирования через организацию целенаправленного воспитания и обучения. Особая среда горной школы рассматривается как полифункциональный центр, в котором закладываются основы для формирования этих компонентов эстетической культуры.

Ключевые слова: развитие личности, эстетическая культура, младший школьник, социокультурная среда, горная школа.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Глобалізація як ключова риса сучасності та динамічні соціокультурні процеси в Україні, що існують у контексті європейської інтеграції і одночасно базуються на ґрунті багатовікових національних традицій, зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад формування різносторонньо розвинутої особистості – людини

високоосвіченої, інтелектуально багатої, духовно зрілої та національно зорієнтованої [6, с. 4-23]. У цьому сенсі повноцінний розвиток суспільства неможливий без духовно-культурного розвитку особистості, який, в свою чергу, базується на знаково-символічному мисленні, спогляданні, співпереживанні людиною естетико-культурної реальності. Формування естетичної культури індивіда, його естетичних цінностей та уявлень неможливе без врахування етнонаціонального коріння і здійснюється через усвідомлення ним своєї самобутності та приналежності до певного етнонаціонального угруповання [1]. У зв'язку з цим особливо актуальною постає проблема формування естетичної культури особистості у контексті регіонального підходу і в інтеграції понять загальнолюдське, національне та етнічне, останньому відводиться ключове місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Обґрунтування особливостей естетичного розвитку учнів молодшого шкільного віку та формування їх естетичної культури знайшли відображення у працях Д. Кабалевського, Б. Неменського, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського та інших письменників, педагогів, діячів мистецтва. Естетико-педагогічний ракурс системи виховання широко представлений у спадщині відомих освітніх діячів – Е. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, Е. Михеєвої, С. Русової, К. Ушинського. Теоретична розробка елементів структури естетичного виховання репрезентована у працях видатних вчених і педагогів – Ю. Борева, О. Бурова, В. Вансаалова, Л. Воловича, І. Долецької, М. Каган, Л. Коган, В. Розумного, В. Скатерщикова, Є. Квятковського, М. Лайзерова, А. Макаренка, О. Семашко, В. Шестакової та ін. Діяльнісний аспект проблеми естетичного виховання досліджували І. Глинська, М. Завадська, Л. Занков, В. Кириєнко, Д. Кузін, Б. Неменський, Л. Салтикова. Однак формування естетичної культури молодших школярів у контексті регіонального підходу залишається мало дослідженою сферою у спектрі проблем формування особистості і потребує всебічного вивчення та обґрунтування на теоретико-практичному рівні.

Формування мети статті. Теоретично обґрунтувати специфіку інтерпретації основних складових поняття «естетична культура особистості» з позиції регіоналістики та визначити основні вектори формування естетичної культури молодшого школяра в умовах гірської школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У руслі формування всебічно розвиненої особистості естетичному вихованню належить чільне місце, адже воно спрямоване на формування естетичних смаків та ідеалів людини, розвиток її здібностей до сприймання явищ дійсності і предметів мистецтва, а також до самостійної творчої діяльності в цій галузі. Естетичне виховання як процес, спрямоване на становлення і розвиток чуттєвої сфери людини, а його мета – формування високого рівня її естетичної культури. Отже естетичну культуру розглядають як сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, вміння створювати твори мистецтва, вносити прекрасне в оточуючий світ.

Співвідношення естетичної культури суспільства та естетичної культури особистості визначається тією мірою засвоєння естетичних цінностей, якою володіє остання. Тому структуру естетичної культури складають:

- естетична свідомість, що відтворюється у розвитку почуттів, смаків, ідеалів, поглядів, переживань, потреб, суджень;
- естетичні моменти різних видів діяльності: у перетворюючій активності в мистецтві, праці, побуті, під час спілкування, у суспільному житті тощо;
- естетичне виховання у різноманітті сфер та засобів свого прояву [3, с.174].

Таким чином, естетична культура особистості – це ступінь, рівень опанування естетичною культурою суспільства. У цьому контексті одним із вагомих чинників формування естетичної культури людини є вплив соціокультурного простору на основі регіонального підходу та етнічної самоідентифікації. В умовах певного середовища зазначені складові естетичної культури особистості набувають іншого забарвлення, мають певні особливості які визначені географічними, природними, соціокультурними, економічними, ментальними, психологічними, акмеологічними та іншими чинниками.

Розглядаючи формування естетичної культури особистості з позиції регіоналістики, в умовах впливу гірського середовища, можна виявити певні тенденції. Так, у дітей, які проживають на території гірського населеного пункту, добре розвинені такі елементи естетичної свідомості як сприймання, художні вміння і смаки.

Малий горянин тісніше взаємодіє з природою, яка здійснює безпосередній та опосередкований вплив на формування естетичного сприймання. Природа є не тільки інспіративним компонентом естетичної активності дитини, а й досконалим прикладом, зразком, адже у процесі щоденного спілкування з нею, відбувається перетворення дійсності за законами ритму, симетрії, пропорції, гармонії тощо, а це – головна мета естетичної діяльності. Щодо формування та розвитку художніх умінь, то до створення витворів мистецтва діти долучаються змалку, і це переходить у систему створення традиційних родинних шкіл вишивання, ткацтва, килимарства, ліжникарства, гончарства, кераміки, художньої обробки дерева, різьбярства, писанкарства, бісероплетіння тощо [10]. Рисами спадкоємності позначені інструментальне та вокальне музикування, виготовлення музичного інструментарію, танцювальна та поетична творчість. На формування естетичних смаків значний вплив має середовище сім'ї, естетика простору житла, елементи побуту тощо [7].

Натомість на формування естетичних почуттів, потреб та ідеалів величезний вплив мають складні ландшафтно-кліматичні умови проживання дитини, які стають спонукою до її ранньої трудової діяльності і швидкого фізичного змужніння. Тяжка праця в умовах прохолодного дощового літа та суворої затяжної

зими, труднощі в обробітку землі через складні природні умови, пошуки додаткових засобів до існування та способів заробітку вимагають активного залучення дітей раннього віку до тяжкої праці. У зв'язку з цим, вікові та психологічні особливості дітей інтегровані з соціально-побутовими та природними умовами проживання стали детермінантами потребнісно-мотиваційного та інформаційно-пізнавального компонентів їхньої діяльності (в тому числі й естетичної), і формування естетики почуттів, потреб та ідеалів у становленні естетичної культури особистості відходить на другий план.

Естетичне виховання в сукупності своїх методів, форм, засобів триває протягом всього життя людини, усуваючи суперечності у неспіввідносності рівня естетичної культури людства та володіння естетичним досвідом окремої особистості у кожний конкретний період її життєдіяльності [3, с. 183]. Молодший шкільний вік – найбільш сприятливий етап становлення людини, протягом якого створюється фундамент для формування світогляду та естетичних поглядів. Адже для молодшого школяра властиві образність мислення, відсутність стереотипів, превалювання емоційної сфери над раціональною. Внаслідок належної роботи з молодшими школярами, у них вдається виробити тонке розуміння краси навколишнього середовища, високий рівень естетичної свідомості: сформувати ідеал, смак, розвинути естетичні почуття. Важливим чинником у пізнанні та осмисленні навколишнього світу виступає естетична діяльність, яка безпосередньо залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів формування особистості школяра-початківця. Школа – це не тільки осердя науки, а й центр цілеспрямованого виховання й розвитку дитини.

Розглядаючи формування естетичної культури молодшого школяра у специфіці функціонування гірської школи, можна окреслити наступні положення:

• у формування естетичної культури молодшого школяра *мистецтву* належить особливе місце. Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») визначається, що одним із шляхів реформування змісту гуманітарної освіти є забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями різних галузей мистецтва [2]. Одним із вагомих джерел естетичного навчання і виховання учнів є предмети мистецького циклу – образотворче та музичне мистецтво (або інтегрований курс «Мистецтво»). Посилення уваги вчителів до формування у дітей молодшого шкільного віку естетичних почуттів, потреб, ідеалів у контексті окресленої проблеми – першочергове завдання у розвитку різносторонньо освіченої особистості. Навчальна діяльність – фундамент естетико-виховної системи школи. Вона є основою виховного впливу мистецтва на особистість школяра, адже саме у перебігу організованого викладання предметів художньо-естетичного циклу вчитель має змогу цілеспрямовано і систематично, через могутній виховний потенціал художніх цінностей впливати на всіх без винятку учнів молодшого шкільного віку. Шляхом застосування різноманітних форм роботи на уроках мистецького циклу, методів, засобів, що ґрунтуються на використанні та популяризації мистецтва горян, повинна відбуватися зміна орієнтирів викладання щодо формування в першу чергу тих компонентів естетичної свідомості (культури) молодшого школяра, розвиток яких у природних життєвих умовах уповільнюється;

• важливу роль у формуванні естетичної культури особистості відіграє організація *виховної роботи* у гірській школі, що повинна бути зорієнтована на посилення уваги за роботою вчителя початкових класів з позаурочного виховання та розроблення системи позаурочної освіти, яка б відображала регіональний естетичний аспект і орієнтувалася на збереження та примноження унікального автентичного і неповторного мистецтва горян. До створення локальних мистецьких гуртків, шкільних творчих майстерень, проведення систематичних чи селективних майстеркласів, організації виставок та театралізованих постановок на етнотематичному ґрунті, можливо стимулювати не тільки кадровий ресурс школи, а й запрошувати митців, естетична діяльність яких є їх ремеслом. Споглядаючи на результати творчої діяльності інших, беручи безпосередню участь у різних формах естетичної активності, створюючи свої мистецькі вироби, діти емоційно збуджуються, у них активізуються естетичні почуття та виникають естетичні, а не споживацькі потреби;

• у руслі стрімкого реформування початкової загальної освіти з орієнтацією її на розвантаження і спрощення, мистецькому навчанню і вихованню (які є основою формування естетичної культури молодшого школяра) повинно відводитися особливе місце [5]. Адже художньо-естетичне виховання це не тільки компонент всебічного розвитку особистості. Предмети естетичного циклу завжди відігравали роль рекреаційного чинника у розумовому і фізичному навантаженні учнів, і їх метою є не тільки естетичний вплив на учнів, а й відновлення, відтворення фізичних і духовних сил, витрачених ними в процесі трудової та навчальної діяльності. У зв'язку з цим необхідно не тільки зберегти галузь «Мистецтво» у навчальному плані початкової школи, а й через застосування практики цивілізованого лобіювання вчителями перед педагогічною радою та адміністрацією школи, пропонувати включення дочірніх предметів художньо-естетичного циклу до варіативної складової навчального плану. Таким чином, гуманітаризація освітнього простору в контексті диференціації, на яку зорієнтована сучасна освітня реформа, буде відбуватися більш органічно і матиме свій обґрунтований вияв;

• формування естетичної культури молодшого школяра неможливе без *взаємодії школи і сім'ї*. Реалії сьогодення такі, що великий відсоток дітей із сільського (гірського) середовища, де практично немає роботи, позбавлені батьківської опіки через масову еміграцію працездатного населення в пошуках заробітку за межі свого регіону проживання та держави. Ще однією глобальною проблемою сучасності є участь молодого чоловічого населення у зоні проведення антитерористичної операції на сході України. Така ситуація призводить до розірвання континууму «дід-батько-син» у передачі особливостей та секретів традиційних народних ремесел горян від покоління до покоління.

Тому робота гірської школи з педагогічного просвітництва та налагодження співпраці зі старшим поколінням, яке є носієм тих глибинних знань, що формують естетичні особливості певного етносу, повинна бути відновлена. Через реалізацію принципів єдності сім'ї та школи, наступності і спадкоємності поколінь, культурних і духовних цінностей, етнізації, саме вчителі повинні спричинитися до правильного формування в учнів естетичних ідеалів;

• внаслідок складної суспільно-політичної та економічної ситуації діяльність і *функціонування* таких *культурно-просвітницьких осередків* як сільські народні доми, будинки культури, бібліотеки тощо поступово занепадають. У більшості випадків школа є тим єдиним носієм професійної мистецької культури, який існує на території гірського населеного пункту. Перебравши на себе естетико-просвітницькі функції, гірська школа, зі своїм особливим середовищем, повинна стати консервантом і носієм унікальної естетики горян, а початкова школа – тим опертям, завдяки якому відбуватиметься динаміка розвитку особистості молодшого школяра та формування його естетичної культури.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підґрунтям для інтелектуальної, творчої активності особистості є естетичне ставлення до дійсності і до мистецтва зокрема. Естетичні начала, які пронизують усе життя людини, її працю, побут, відносини з соціумом, відіграють суттєву роль у процесі творчого пошуку найкращих та найдоцільніших шляхів формування особистості. Естетичне виховання впливає на людину різноманітно, різнобічно збагачує її духовний світ і удосконалює її діяльність. Воно сприяє формуванню творчих здібностей особистості і зміцненню її моральних позицій [9]. Естетична культура особистості є кінцевою і головною метою естетичного виховання. Однак, крізь призму регіоналістики, інтерпретація сутності її компонентів потребує переосмислення і з естетико-педагогічного ракурсу вимагає застосування нових підходів до формування таких складових як естетичні почуття, потреби та естетичні ідеали. Особливе середовище гірської школи стає поліфункціональним центром, у якому закладаються основи для формування цих компонентів естетичної культури.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в розробленні навчально-методичного комплексу щодо формування елементів естетичної культури особистості у початковій школі.

1. Баламут М.О. Співвідношення етнонаціонального та загальнолюдського (естетико-культурологічний аспект) / М.О. Баламут // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: альманах. – 2009. – Вип. 23. – С. 236-242
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): постанова КМУ від 3.11.1993 № 896. – К.: Наука, 1994. – 20 с.
3. Естетика: навч.посіб / М.П. Колесінков, О.В.Колеснікова, В.О.Лозовой та ін.; За ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 208 с.
4. Естетика: Підручник / Заг ред. Л. Т. Левчук. – 3-тє вид. допов. і переробл. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 250 с.
5. Концепція Нової української школи: концептуальні засади реформування середньої школи / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepcziya.pdf.
6. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах: затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 25.02.1004 № 151/11 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2008. – № 9. – С. 4-23.
7. Никорак Н. Особливості естетичної діяльності молодших школярів в умовах гірського середовища Українських Карпат / Н. Никорак // Гірська школа Українських Карпат: наукове фахове видання з педагогіки. – Івано-Франківськ, 2014. – № 11. – С. 165-168
8. Решетуха Л. До питання естетичного виховання молодших школярів / Любов Решетуха // Молодший школяр: проблеми розвитку. – Івано-Франківськ : «Плай», 2006. – С. 238-242
9. Чепіга В. Музично-естетичне виховання учнів молодших класів на прикладах дитячої музики сучасних українських композиторів / В.Чепіга // Початкова школа. – Слов'янськ, 2010. – Вип. LII. Частина II. – С.180-187.
10. Червінська І. Б. Технології організації виховної роботи в початковій школі : навчальний посібник. / Інна Богданівна Червінська. – Івано-Франківськ : Вид-во Симфонія Форте, 2015. – 208 с.

Reference

1. Balamut M.O. Spivvidnoshennia etnonatsionalnoho ta zahalnoliudskoho (estetyko-kulturolohichnyi aspekt) / M.O. Balamut // Aktualni filosofski ta kulturolohichni problemy suchasnosti: almanakh. – 2009. – Vyp. 23. – S. 236-242
2. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»): postanova KMU vid 3.11.1993 № 896. – K.: Nauka, 1994. – 20 s.
3. Estetyka: navch.posib / M.P. Kolesinkov, O.V.Kolesnikova, V.O.Lozovoi ta in.; Za red. V.O. Lozovoho. – K.: Yurinkom Inter, 2007. – 208 s.
4. Estetyka: Pidruchnyk / Zah red. L. T. Levchuk. – 3-tie vyd. dopov. i pererobl. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2010. – 250 s.
5. Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly / [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepcziya.pdf.
6. Kontseptsiia khudozhno-estetychnoho vykhovannia uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25.02.1004 № 151/11 // Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – 2008. – № 9. – S. 4-23.
7. Nykorak N. Osoblyvosti estetychnoi diialnosti molodshykh shkoliariv v umovakh hirskoho seredovyshcha Ukrainskykh Karpat / N. Nykorak // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat: naukove fakhove vydannia z pedahohiky. – Ivano-Frankivsk, 2014. – № 11. – S. 165-168
8. Reshetukha L. Do pytannia estetychnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv / Liubov Reshetukha // Molodshyi shkoliar: problemy rozvytku. – Ivano-Frankivsk : «Plai», 2006. – S. 238-242
9. Chepiha V. Muzychno-estetychne vykhovannia uchniv molodshykh klasiv na prykladakh dytiachoi muzyky suchasnykh ukrainskykh kompozytoriv / V.Chepiha // Pochatkova shkola. – Sloviansk, 2010. – Vyp. LII. Chastyna II. – S.180-187.
10. Chervinska I. B. Tekhnolohii orhanizatsii vykhovnoi roboty v pochatkovii shkoli : navchalnyi posibnyk. / Inna Bohdanivna Chervinska. – Ivano-Frankivsk : Vyd-vo Symfoniia Forte, 2015. – 208 s.

Рецензент: І.Б. Червінська, кандидат педагогічних наук, доцент.